

СТИМУЛЮВАННЯ САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

У світлі Болонських угод, що припускають професійне визнання державних дипломів на європейському просторі, підготовка кваліфікованих фахівців, здатних як продовжити навчання, так і здійснювати професійну діяльність в умовах полікультурного простору, проблема формування професійної мобільності в молоді набуває особливого значення. Вивчення даної проблеми – це реакція професійної освіти на постійно змінювані, соціально-економічні умови, на інноваційні процеси, що з'явилися разом з ринковою економікою. Ринок праці пред'являє до сучасних педагогів цілий комплекс нових вимог, які недостатньо враховані в програмах професійної підготовки.

Молоді вчителі, що володіють професійною мобільністю, повинні бути готові до виконання різних функцій, пов'язаних з рішенням завдань з виховання й освіти молодих поколінь. При цьому, кваліфіковано діяти, швидко адаптуватися й орієнтуватися з реальними внутрішніми та зовнішніми складними контекстами, приймаючи адекватні й відповідальні рішення.

Важливою характеристикою професійної мобільності майбутнього педагога є її динамізм. Оскільки така мобільність нерозривно пов'язана із соціалізацією – спілкуванням і спільною діяльністю вчителя з учнями, колегами, батьками, – процес її розвитку триває протягом усього життєвого шляху. Характерною рисою даної особистісної якості педагога є прагнення до самоосвіти, до самовдосконалення й самореалізації у швидко мінливому світі.

Мета цієї статті полягає у висвітленні значущості такої педагогічної умови процесу формування професійної мобільності майбутніх учителів, як стимулювання їхнього саморозвитку.

Ідея саморозвитку є надзвичайно важливою для багатьох концепцій особистості (К. Абульханова - Славська, І. Бех, А. Брушлинський, І. Зязюн, С. Єлканов, А. Маслоу, К. Роджерс, Е.Фромм, Е.Еріксон та ін.). Центральне місце проблема саморозвитку займає і в акмеології, де актуальна потреба в саморозвитку спеціаліста пов'язана з його прагненням досягти висот професіоналізму, професійного "акме".

Так, І. Зязюн стверджує, що смислом і метою сучасної освіти повинна стати "людина в постійному розвитку, її духовне становлення, гармонізація її відносин з собою та іншими людьми" [1].

Здатність до самозміни своєї особистості відповідно до соціально-моральних і професійно-педагогічних ідеалів, повинна бути природною потребою кожного вчителя. У своїй основі воно має складну систему мотивів, а його рушійною силою є потреба самовдосконалення. Останнє – є основоположною складовою особистості.

Психологи розрізняють як зовнішні, так і внутрішні джерела саморозвитку. До першого ставляться вимоги й очікування з боку суспільства, які визначають спрямованість і глибину даного процесу. До других – особистісні потреби. Це – переконання, почуття професійних: обов'язку, відповідальності, честі і т. ін. Ця система потреб стимулює систему дій у контексті саморозвитку. Коли досягнення професійно - педагогічної компетентності, професійної майстерності в майбутнього вчителя набуває особистісної значущості, як цінність, тоді й з'являється потреба в професійному самовдосконаленні. Викликана в такий спосіб потреба в саморозвитку студента надалі стимулюється його особистісною активністю, тобто запускається процес саморозвитку [2].

Істотну роль у даному процесі відіграє взаємозв'язок рефлексії, самооцінки, самоорганізації. Майбутній учитель шляхом рефлексивних процесів чітко усвідомлює, якими знаннями, уміннями, навичками він повинен володіти і які особистісні якості повинен розвивати, а які скорегувати.

Самооцінка означає не просто фіксацію рівня розвитку особистості, а ціннісне ставлення до своїх особистісних якостей, що припускає задоволеність позитивними властивостями й потреба їх закріплення. А також незадоволеність негативними або недостатньо розвиненими якостями особистості й бажання внести в них позитивні зміни.

Як відомо, самооцінка майбутнього вчителя формується через самоідентифікацію, що припускає самоототожднення, самопорівняння себе з навколишніми професіоналами, а також шляхом зіставлення власного рівня професійних домагань із результатами педагогічної діяльності, яка здійснюється в період педагогічної практики в школі. Е. Еріксон стверджував, що самоідентичність передбачає не тільки усвідомлення того, хто ти є, але й те, ким ти можеш стати, тобто усвідомлення свого особистісного потенціалу [5]. У цьому випадку дуже важливо мати на увазі рівень самооцінки. Адекватна самооцінка майбутнього вчителя формується шляхом критичного ставлення до себе при зіставленні з однокурсниками, вчителями школи, викладачами ВНЗ, навколишніми.

Завищена самооцінка заважає майбутньому вчителю встановлювати нормальні ділові відносини з учнями, педагогами при проходженні педагогічної практики в школі, зі студентами. Цей рівень самооцінки не сприяє створенню позитивного морально-психологічного клімату в колективі школи й педагогічного вищого навчального закладу. Часто завищена самооцінка свідчить про зарозумілість, зазнайство, самовпевненість, що не сприяє професійній діяльності. Така людина переконана у власній компетентності, непогрішності, навіть якщо це не підкріплено об'єктивними результатами його діяльності. У підсумку такий студент не вважає за потрібне багато й копітко вчитися, ретельно готуватися до занять, займатися самоосвітою, самовихованням.

Занижена самооцінка також не дає вчителю уповні здійснювати свою місію в школі. Він проявляє невпевненість у своїх силах, знаннях, уміннях. У всьому бачить непереборні перешкоди. При спілкуванні відчуває страх перед дітьми, проявляє тривожність, помисливість. Уважає, що кожний учень намагається його обдурити, що часто веде до підозрливості, прагненню до авторитарного стилю керування, до встановлення надмірно твердої дисципліни. Безумовно, такому вчителю неможливо встановити позитивний контакт з дітьми, колегами, батьками й на гідному професійному рівні здійснювати навчально-виховний процес.

У досягненні адекватної самооцінки здебільшого відіграє рефлексія. Як відзначав П. Тейяр де Шарден, тільки вона робить людину людиною. На думку вченого, рефлексія - "це придбана свідомістю здатність зосередитися на самому собі, і опанувати самим собою як предметом, що володіє своєю специфічною стійкістю та своїм специфічним значенням..." [3: 136]. У процесі рефлексії сприйняття й дії суб'єкта трансформуються в центр знань, передумов розуміння й елементів ціннісно-морального досвіду.

Таким чином, самооцінка студентів власного професійного когнітивно-діяльнісного й особистісного потенціалів, поєднана з діагностикою та оцінюванням майбутніх учителів з боку викладачів і однокурсників, рефлексія особистісних якостей, дає йому глибоке розуміння себе, усвідомлення своїх устремлінь, можливостей і переконує в необхідності саморозвитку й самовдосконалення. Без адекватної самооцінки неможливі ясність професійної мети й послідовність її досягнення.

У нашій дослідно-експериментальній роботі процес саморозвитку студентів у контексті досягнення ними професійної мобільності складався з чотирьох етапів. Перший з них являв собою діагностику первісного рівня сформованості професійної мобільності студентів. Після обробки отриманих результатів студенти експериментальних груп були докладно з ними ознайомлені. Наступний етап складався в цілеполаганні, тобто студенти ставили перед собою професійно значущу мету - досягнення більш високого рівня професійної мобільності через здійснення завдань по саморозвитку. Останні повинні були бути зафіксовані в індивідуальних програмах. За допомогою експериментатора такі програми були створені студентами відповідно до діагностованих рівнів професійної мобільності. У цих програмах був зафіксований план, який відрізнявся змістовністю, конкретністю, точністю й виконуванистю поставлених завдань. Його метою було: визначення первісних, проміжних і кінцевих цілей у досягненні професійної мобільності, вибір певного набору індивідуальних засобів, дій і прийомів саморозвитку.

Третій етап складався в здійсненні студентами самоконтролю, сутність якого полягала в зіставленні ходу й результатів саморозвитку з тим, що намічалось.

Четвертий етап цього процесу складався в самокорекції, тобто в результаті проведення проміжних діагностичних зрізів і аналізу отриманих даних, вносилися необхідна самокорекція в продовження роботи.

Таким чином, здійснювалися всі дії по саморозвитку майбутніх учителів у контексті формування професійної мобільності: цілепокладання, планування, моніторинг, самоконтроль і самокорекція.

Робота з саморозвитку студентів реалізовувалася при виконанні самостійних завдань при вивченні спецкурсу "Професійна мобільність майбутнього вчителя", де проводилася цілеспрямована робота з усвідомлення студентами особистісної значущості здійснення самовдосконалення в контексті формування професійної мобільності.

У даному процесі головна роль належала самостійній роботі майбутнього педагога. Навчити студента вчитися, самостійно добувати знання, удосконалювати професійні вміння, навички, особистісні якості - має велике значення в досягненні професійної компетентності, професійної мобільності та інших важливих професійних утворень. Для цього в роботі спецкурсу було закладено озброєння студентів прийомами виконання самостійних завдань, вироблення певних алгоритмів опрацювання матеріалу, який вивчався.

Складовою частиною професійного саморозвитку студентів була самоосвітня діяльність. Найбільш ефективний її шлях - це сполучення вивчення праць класиків педагогічної науки й майстерності та інноваційних педагогічних технологій, передового сучасного педагогічного досвіду. Так, у ході вивчення спецкурсу студенти одержували завдання з метою підвищення своєї когнітивної компетентності - структурним компонентом професійної мобільності - самостійно ознайомитися з науковим працями Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, а також з роботами І. Бежа, А. Богущ, І. Зязюна, Р. Хмелюк та ін. Поряд з цим, студенти повинні були вивчити основні принципи ряду інноваційних педагогічних технологій і дати їм вичерпану характеристику. Це були: технологія комунікативного навчання іншомовної культури Є. Пасова; культурно-виховна технологія диференційованого навчання І. Закатова; саморозвиваючого навчання Г. Селевко "; "Школа - парк" М. Балабана; "Школа завтрашнього дня" Д. Ховарда й т. ін.

Студенти експериментальних груп робили повідомлення по інноваційним педагогічним технологіям, як на спецкурсі, так і на засіданнях клубу "Молодий педагог". При цьому майбутні вчителі брали активну участь у широких дискусіях при їх обговоренні, доводили сильні й, якщо знаходили за потрібне, слабкі сторони розглянутих технологій. Ця робота не тільки збагачувала студентів професійними знаннями, але й прищеплювала їм навички науково-дослідної діяльності, сприяла формуванню професійної компетентності, педагогічного мислення, умінь самостійно аналізувати, узагальнювати науковий матеріал та робити логічні висновки. Крім того студенти самостійно створювали й прилюдно захищали проекти авторських шкіл, в яких вони хотіли би працювати, науково обґрунтовували принципи побудови програм з навчально-виховної роботи, робили рекламу своїм школам.

Велику роль мало місце здобування наукового, методичного матеріалу з глобальної "сіті Інтернет", яка відкривала майбутнім учителям доступ до інформації в наукових центрах, бібліотеках, як українських, так і зарубіжних, що сприяло ефективному протіканню процесу професійного саморозвитку.

При виконанні завдань з самостійної роботи студенти писали сценарії по проведенню педагогічних КВВ, вирішували педагогічні завдання і вправи.

Засобами реалізації роботи з саморозвитку були: портфоліо особистісних досягнень, аркуш кар'єри майбутнього вчителя, банк позитивного досвіду. Аркуш кар'єри майбутнього вчителя було розроблено з метою моніторингу когнітивно-процесуального, методичного й особистісного росту кожного зі студентів експериментальної групи в контексті формування їхньої професійної мобільності, та, якщо це було необхідно, корегування програм з саморозвитку. У цьому "аркуші" також знайшла відображення участь студентів у науково-дослідній роботі та суспільному житті педагогічного університету.

Вищеперелічені засоби допомагали студентам також здійснювати наступні завдання: написання самореклами, бачення себе як сучасного, компетентного й мобільного вчителя.

Крім того проводилася цілеспрямована робота з самовиховання професійно значущих особистісних якостей майбутніх учителів. Із цією метою студенти виконували АТ, різні вправи по вдосконаленні емоційної стійкості, упевненості, педагогічної спостережливості, уваги, пам'яті, комунікабельності, виразності міміки й жестів, творчого самопочуття і т. ін. Так, студентам з заниженою самооцінкою було запропоновано виконувати психотехнічні ігри, в яких використовувався метод вербального самонавіювання. Ці формули студенти повинні були промовляти "про себе" чи голосно (в домашніх обставинах) декілька раз на день. Вони сприяли розвитку у студентів упевненості в собі, що було особливо необхідно в період проходження педагогічної практики в школі.

Іншим студентам було запропоновано використання ігор - формул, а також деяких вправ, наприклад "Пресс", які давали змогу нейтралізації агресії, роздратованості, гніву, що сприяло можливості почувати себе спокійно, бути емоційно стійкими та ввічливими. Нами також використовувались позиційні вправи (ігри - комунікації), "Маска релаксації" та ін.

Одержані результати з діагностики сформованості в майбутніх учителів професійної мобільності показали, що після використання різних засобів саморозвитку, у 87% студентів експериментальних груп рівень досліджуваної якості значно підвищився. Це доказує ефективність процесу саморозвитку. Проведений кореляційний аналіз на виявлення залежності між трьома педагогічними умовами та загальним показником професійної мобільності студентів експериментальних груп довів, що найбільш тісний зв'язок виявився з педагогічною умовою "Стимулювання саморозвитку майбутніх учителів".

Таким чином, цілеспрямована реалізація саморозвитку студентів у контексті формування в них професійної мобільності сприяла ефективності та продуктивності досліджуваного процесу та надавала широкі можливості для його оптимізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. - К., 2000.
2. Педагогика / [под ред. С.А. Смирнова]. - М., 1999.
3. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Тейяр де Шарден П. - М., 1987.
4. Линенко А.Ф. Саморозвиток майбутнього педагога під час навчання / А.Ф. Линенко // Наука і освіта. - № 5-6. - 2005.
5. Erikson, E.H. Identify and the life cycle: Selected papers. Psychological Issue Monograph Series, 1(No.1). New York: International Universities Press, 1959.

Подано до редакції 10.07.09

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуті значення процесу саморозвитку майбутніх учителів на формування професійної мобільності, його механізми: рефлексія, самооцінка, самоорганізація, а також етапи.

Ключові слова: саморозвиток, самооцінка, професійна мобільність.

О.А. Китайская

СТИМУЛИРОВАНИЕ САМОРАЗВИТИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены значение процесса саморазвития будущих учителей на формирование профессиональной мобильности, его механизмы: рефлексия, самооценка, самоорганизация, а также этапы.

Ключевые слова: саморазвитие, самооценка, профессиональная мобильность.

O.A. Kitayska

STIMULATION OF SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS AS A PEDAGOGICAL CONDITION OF FORMING PROFESSIONAL MOBILITY

SUMMARY

The article considers the essence of self-development of future teachers in formation of professional mobility; describes its mechanisms: reflection, self-estimation and self-organization; analyzes its stages.

Keywords: self-development, self-estimation, professional mobility.
